

RELIGIOZNO
ISKUSTVO U ŽIVOTU
ADOLESCENATA

OPĆENITO O ISKUSTVU – TERMINOLOŠKE NAPOMENE

Pojam “iskustvo” veže uz sebe mnoga značenja i ponekad poprima enigmatsku notu³³⁰ koja izaziva mnoge nespornosti. Pojam je, u sebi, kompleksan – polivalentan i često je izazivao, a još i danas izaziva dozu suzdržanosti u Zapadnoj tradiciji.³³¹ Iskustvom se bave mnoge znanosti: filozofija, psihologija, povijest, sociologija, pedagogija, teologija i druge.

Svako iskustvo možemo promatrati s dva stajališta: vanjskog i unutarnjega. U određenom smislu, može se reći da “vanjsko stimulira unutarnje i obrnuto”.³³² Svako vanjsko iskustvo oslanja se na unutarnje i obrnuto, nema unutarnjeg bez vanjskog, jer ako bi i postojalo, ne bi se moglo očitovati. U oba slučaja, riječ je o nečemu što se manifestira putem znakova. Osjećaj ne postoji bez riječi, gesta, misli, bez oblika i čina, pa i sama mistika ima potrebu za riječima. U tom smislu, u izražavanju doživljenog iskustva jako je važna interpretacija – autorefleksija.³³³ U iskustvu se subjekt stavlja u direktni odnos s objektom, s drugima ili drugom osobom ili stvari. “Iskustvo je uvijek odnos između subjekta i objekta.”³³⁴ Takav direktni i dijaloški odnos pretpostavlja društvene, povijesne i religiozne okolnosti koje omogućuju da se iskustvo dogodi. Iste okolnosti mogu utjecati da se dogodi pozitivno iskustvo ili da se pretvori u devijantno. U nekim iskustvima subjekt je više aktivan – empirijsko istraživanje, dok je u drugim pasivan – u vrijeme šutnje, meditacije.³³⁵

Psihološki aspekt religioznog iskustva

U zadnje vrijeme provedena su mnoga psihologijska istraživanja s ciljem da se konceptualizira i izmjeri religiozno iskustvo. Polazište je saznanje da je iskustvo nemoguće svesti na jednu dimenziju, jer ono uključuje cijeli spektar dimenzija. “Psihologija pod iskustvom podrazumijeva našu sposobnost poznavanja fenomena i u njemu razlikuje vanjsko (osjetnost/senzacija) i unutarnje, tj. svijest.”³³⁶ Na području psihologije nailazimo na mnoštvo definicija o isku-

stvu, bilo općenito o iskustvu, bilo o religioznom iskustvu.³³⁷ Psiholog W. James u svom djelu *Varieties of religious experience*, religiozno iskustvo isključivo svodi na psihološko, u kojem osjećaj dominira nad razumom. Ovakvo psihološko iskustvo nema za objekt stvarnog Boga, posve drukčijeg od čovjeka, nego božanstvo (divino) koje nejasno osjeća kao nešto što nadilazi čovjeka, ali je stvarno u njemu, prema kojemu duša osjeća ljubav, strah, sinovsko povjerenje, očaj, radost ili žalost.³³⁸ Gledano s psihološkog aspekta, postoje različita religiozna iskustva i postoji religiozni specifikum kojim se ono razlikuje od drugih ljudskih iskustava, možda samo po plodovima (radost, sreća, obraćenje, prosvjetljenje). Ističući unutarnji i osobni vid religioznog iskustva, psihologija stavlja naglasak na emotivnu dimenziju.³³⁹ Ostajući u psihologijskim okvirima promatranja, religiozno iskustvo može biti negativno, tj. može imati negativne posljedice. Ono to postaje ako proizlazi iz nesvjesnih potreba, rastresenosti, bijega od vlastitog svijeta, traženja odgovora iz čiste znatiželje, ako je pasivno prilagođivanje vladajućem trendu ili je plod obiteljskih pritisaka. U tim slučajevima, religiozno će iskustvo vrlo brzo pokazati svoju krhkost i rezultirati kao zapreka ili čak (u nekom smislu) čimbenik nezrelosti, djetinje ovisnosti, nekorisno, beznačajno, nevažno.³⁴⁰ Ako je pozitivno usmjereno, ono izražava viziju života kao "otvorenog zadatka", života koji prihvaća sučeljenja; života orijentiranog prema novom, života sposobnog iščitavati pitanja koja donosi svakidašnji život; život odgovornosti. U tom slučaju, Bog i vjera nisu životni suputnici koji kažnjavaju ili obećavaju surogate za sreću i blagostanje, nego daju priliku za rast, poštivajući osobni ritam i određuju horizonte odgovornosti i smisao koji daje snagu za daljnji hod.³⁴¹ U okviru istraživanja psihološkog aspekta religioznog fenomena, Glock i Stark ponudili su kvalifikaciju religioznog iskustva prema učestalosti:³⁴² iskustvo potvrđivanja i sigurnosti; iskustvo kao odgovor (molitva); iskustvo ekstaze i iskustvo objave.

Neke od temeljnih odrednica religioznog iskustva

Religiozno iskustvo može biti jasno definirano ako polazi od jasno formuliranog pojma religija. U ovom kontekstu religiju shvaćamo kao odnos cijele osobe, u njenoj individualnoj i zajedničkoj dimenziji, unutarnjoj i vanjskoj, s Apsolutnim shvaćenim kao sveto ili Bitkom prihvaćenim kao božanska Osoba.³⁴³ Ovakav stav plod je svijesti o ovisnosti stvorenja o njemu. U kršćanskoj perspektivi pod Apsolutnim mislimo na Boga koji nadilazi čovjeka. Stoga religiozno iskustvo u sebi isprepleće sve čine kojima se

čovjek obraća Bogu – ono najdublje i najslojevitije u čovjekovoj nutrini, ono što je najčešće nedohvatljivo i najpreciznijim mjerilima.

Kad kažemo religiozno iskustvo, onda prije svega mislimo na cjelokupnu dinamiku kroz koju vjernik, u bilo kojoj religiji, percipira, živi i doživljava svoj odnos s božanskim svijetom. Religiozno iskustvo se “odnosi na osjećaj, način bivovanja, stanje duše, koje se rađa u osobi u odnosu s bitkom ili sakralnom snagom čija se drukčijost i sposobnost utjecaja priznaje.”³⁴⁴ U religioznom iskustvu riječ je o susretu sa svetim³⁴⁵ koji se događa u unutarnjem procesu³⁴⁶ koji zahvaća cjelokupnog čovjeka, u kojem se mogu individualizirati dva temeljna pola: vanjski i unutarnji. Među njima se događa jedan *continuum* – religiozni osjećaj.³⁴⁷ Vanjski pol religioznog iskustva može služiti kao sredstvo u ostvarivanju različitih ciljeva: sigurnost, društveni ugled, reguliranje života. Unutarnji pol religioznog iskustva, po kojem vjera ima vrijednost u sebi, nadilazi vlastite interese i uključuje žrtvu i zalaganje – religija predstavlja temeljni princip života kojemu su podređeni svi ostali interesi.³⁴⁸ Religiozno iskustvo uključuje sve dimenzije ljudske egzistencije: emotivnu, operativnu, društvenu, kognitivnu, motivacijsku, i ne svodi se ni na jednu od njih, jer je svaka pojedina konstitutivna dimenzija istog iskustva.

Iz gore rečenog, može se konstatirati da se religiozno iskustvo temelji na osobnom, direktnom i afektivnom odnosu s božanstvom (svetim, Bogom, itd.).

U nedostatku jedne sveobuhvatne definicije religioznog iskustva, psiholozi su posezali za opisom fenomena kojeg možemo promatrati kao religiozno iskustvo. Tako Vergote razlikuje slijedeće:

1) intuitivno znanje, 2) afektivna percepcija natprirodne stvarnosti, 3) poznavanje religije; 4) mistično iskustvo, 5) privatne objave i vizije. Ili pak Godin: 1) munjevit unutarnja promjena kod čovjeka (naglo obraćenje), 2) intenzivne emocije, 3) ushićenje, 4) uzbuđenje.³⁴⁹

Kršćansko iskustvo

Kao što postoji religiozni specifikum koji razlikuje religiozno iskustvo od općeljudskih iskustava, tako postoji kršćanski specifikum koji se razlikuje od drugih religioznih iskustava. Riječ je o religioznom iskustvu gledanom s teološkog aspekta. “Teološka refleksija, stoga, ima svoju specifičnost u sučeljenju s analizama koje se odnose na iskustvo sakralnog, koje se ne pozivaju na Boga i one svojstvene drugim znanostima, primjerice antropologijom, poviješću, fenomenologijom, psihologijom, sociologijom, koje analiziraju s različitim metodama i instrumentarijima.

Teološka kršćanska refleksija interpretira religiozno iskustvo u dijaloškom obzoru, u kojem čovjek prihvaća riječi i čine koji ga zahvaćaju i potiču nove oblike humanosti i vlastiti identitet sinovstva Božjeg.³⁵⁰ U konkretnoj praksi religiozna se pripadnost može temeljiti na prihvaćanju (teorijski) određenih dogmi i istina, ali bez življenog iskustva vjere. Stoga se u tradicionalnoj katoličkoj perspektivi o religioznom iskustvu govori kao obliku življene i proživljene vjere koja pretpostavlja prihvaćanje konkretne Božje intervencije u čovjekov život.³⁵¹ U kršćanskom iskustvu radi se o takvom religioznom iskustvu koje se temelji i živi u vjeri u Boga koji se objavio u Isusu Kristu. U njemu se isprepleće biblijsko iskustvo (Stari zavjet, Novi zavjet), iskustvo Crkve i osobno iskustvo. Ono se događa u činu slušanja i prihvaćanja Božje Riječi; kada pojedinac ili skupina produbljuje i interpretira vlastito iskustvo u odnosu s crkvenim iskustvom. Tada se događa proces identifikacije između vlastitog iskustvenog itinerarija i iskustva Krista i Crkve.³⁵² Riječ je o osobnom odnosu s Bogom. Gledano biblijski, iskusiti znači iskušati – isprobati blizinu Božju. Zato je za kršćansko iskustvo temelj osobni susret s Isusom iz Nazareta. U kršćansko iskustvo ulaze zajedno predodžbe, vjerovanja, rituali, stavovi, ponašanja kojima vjernik živi i izražava svoj odnos s Duhom Božjim, koji je vjerovan i prihvaćan kao prisutni – djelatan u osobnom životu. Čovjek vjernik traži glas, jezik, gestu da bi izrazio vlastiti doživljaj. Vjerničko iskustvo je zajedništvo vjere, nade i ljubavi s Bogom Isusa Krista koji nam se objavljuje u Duhu.³⁵³ Kršćanska iskustva imaju za svakog kršćanina osobno značenje i ona su međusobno povezana temeljnim stavom kojeg zovemo vjera. Tako, pojedinac doživljava iskustvo ali uvijek u povezanosti s drugima. Zato se za kršćansko iskustvo kaže da je, osim toga kolektivno, društveno, povijesno jer je postojalo prije nego ga je pojedinac usvojio.³⁵⁴ Religiozno iskustvo može poprimiti različite oblike, sve do stupnja mistike u kojoj pojedinac na intenzivan način doživljava prisutnost, sjedinjenje i susret s Bogom.

Tablica 75.
Mjesto vjere u životu
ispitanika

Interpretacija religioznog iskustva

U empirijskim istraživanjima religiozno je iskustvo oduvijek bilo zanemarivano u odnosu na druge dimenzije religije. Poteškoće su vezane uz problem formuliranja i pojave samog fenomena. Tako ga se često smještalo pod religioznu praksu (molitvu, pohađanje mise, meditaciju, itd.). Međutim, religiozno iskustvo uključuje duhovnu dimenziju koja nadilazi tradicionalnu individualnu ili zajedničku praksu, iako je u većini slučajeva ipak prisutnije kod onih koji prakticiraju vjeru unutar institucionalnih modela religioz-

nosti.³⁵⁵ “U duhovnosti naših dana religiozno življeno iskustvo doživljava svoju devalvaciju. Zašto? Jer se neopravdano svodi na čisti osjećaj, mjereći ga prema intenzitetu osjećaja (...), a u stvarnosti se iskustvo ne svodi na jednostavni religiozni osjećaj, i samo zastarjela psihologija se usuđuje dijeliti osjećaj od cjelovitog života.”³⁵⁶

Nakon što smo utvrdili u kojoj mjeri ispitanici prakticiraju vjeru i prihvaćaju temeljne kršćanske istine, identificiraju se s kršćansko-moralnim normama, željeli smo saznati na koji način oni vjeru doživljavaju na osobnoj razini. Što zapravo vjera znači u njihovom konkretnom životu? Koji su to događaji i životne situacije u kojima oni intenzivnije doživljavaju prisutnost Transcendentnog, Boga, svetoga? Koji su temeljni motivi vjerovanja? Mladi vjeruju u onoj mjeri u kojoj su uspjeli pronaći vrijednost vjere u procesu njihovog životnog samoostvarenja. Motivacija koja postaje životni orijentir, zapravo je najsenzibilniji izazov za zrelu religioznost. Polazeći od utjecaja moderne kulture na religiozno iskustvo mladih 90-ih, Mion ističe širenje individualnih vjerovanja i krizu institucionalnog autoriteta koji su plodno tlo za cvjetanje antropocentrične religioznosti. U tom kontekstu se može govoriti kako je ideal osobnog ostvarenja, zapravo motivacijski katalizator religioznog iskustva. Mladi religiju stavljaju u funkciju izgradnje vlastitog identiteta.³⁵⁷

U našem istraživanju pokušali smo kroz niz pitanja “dohvatiti” razinu religioznog iskustva kojeg žive zagrebački srednjoškolci i vidjeti kako oni doživljavaju religiju, Boga, općenito sveto, u svom svakodnevnom životnom iskustvu.

Tablica 76.

Korelacija “mjesto vjere u životu ispitanika” s obzirom na prakticiranje vjere i pohađanje mise, te neke sociodemografske varijable

Tablica 77.

Kako adolescenti definiraju vjeru

MJESTO I ZNAČENJE VJERE U ŽIVOTU ADOLESCENATA

Na naše pitanje: koje mjesto zauzima vjera u tvome životu, ispitanici su odgovorili na slijedeći način:

TVRDNJE	Frekvencije	%
Najvažnije	84	9,3
Veoma važno	245	27,1
Prilično važno	340	37,6
Nema neko posebno značenje	178	19,7
Nevažna	55	6,1

Gotovo više od 2/3 ispitanika je potvrdilo da im je vjera važna stvar u životu. Među njima je 9,1% kojima je vjera najvažnija, a 64,7% vjeri pridaje veoma važno ili prilično važno mjesto. Vjera nema neko posebno značenje za

gotovo petinu zagrebačkih srednjoškolaca, a za 6,1% vjera je nevažna stvar. Ovdje je vrlo teško odgonetnuti koju težinu ima pridjev “važna” koji ispitanici pridaju vjeri – je li riječ o deklarativnom izjašnjavanju bez dubljeg razmišljanja ili je vjera stvarno nešto što spada u temeljne vrednote u ljudskom životu?!

Metodom korelacije utvrđeno je da u vrednovanju vjere u životu nema značajnijih statističkih razlika s obzirom na dob, spol i mjesto boravka ispitanika.

VARIJABLE	Značenje vjere u životu
Stupanj obrazovanja – otac	-,197**
Stupanj obrazovanja – majka	-,246**
Practiciranje vjere	,648**
Pohađanje mise	,579**

(**) Korelacija je značajna na razini $p < 0,01$

(*) Korelacija je značajna na razini $p < 0,05$

Međutim, postoji negativna korelacija s obzirom na stupanj obrazovanja roditelja ispitanika. Vjera je više važna u životu onih ispitanika čiji roditelji posjeduju niži stu-

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

Tablica 78.

Razlike u vrednovanju vjere s obzirom na spol, dobivene uz pomoć χ^2

Tablica 79.

Vrednovanje vjere s obzirom na stupanj obrazovanja roditelja, dobivena uz pomoć χ^2

TVRDNJE	Niski		Srednji		Visoki	
	otac	majka	otac	majka	otac	majka
Egzistencijalna potreba koju u sebi osjećam	9,3	15,0	50,8	48,7	39,8	36,3
To je nešto što osjećam kao dužnost	8,9	16,1	47,0	43,8	44,1	40,2
Nešto što mi nije potrebno	5,5	4,1	35,6	35,6	58,9	60,3
Problem koji uopće ne osjećam	3,5	3,5	38,6	33,3	57,9	63,2

$\chi^2 = 15,321; df = 6; p < 0,01$ (otac)

$\chi^2 = 31,697; df = 6; p < 0,01$ (majka)

panj obrazovanja. Ispitanici koji vjeruju i prakticiraju vjeru i idu redovito na nedjeljnu euharistiju izjavljuju da im je vjera važnija u životu.

Zanimalo nas je, što je prema zagrebačkim adolescentima, vjera u odnosu na čovjeka? Ponudili smo im nekoliko mogućih pogleda na vjeru i zamolili da se odluče za onu koja im je najbliža.

TVRDNJE	Frekvencije	%
Egzistencijalna potreba koju u sebi osjećam	505	55,9
To je nešto što osjećam kao dužnost	252	27,9

Tablica 80.

Razlika u vrednovanju vjere i prakticanje vjere

TVRDNJE	Vjerujem i praktiram vjeru	Vjerujem ali ne praktiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distanciran sam
Egzistencijalna potreba koju u sebi osjećam	57,3	29,4	4,0	8,2	1,2
To je nešto što osjećam kao dužnost	34,1	44,4	7,5	8,7	5,2
Nešto što mi nije potrebno	4,1	16,4	13,7	16,4	49,3
Problem koji uopće ne osjećam	3,4	8,6	6,9	25,9	55,2

$$\chi^2 = 417,066; df = 12; p = 0,01$$

Tablica 81.

Vrednovanje vjere i pohađanje mise

Nešto što mi nije potrebno	73	8,1
Problem koji uopće ne osjećam	58	6,4

Više od polovice ispitanika (55,9%) vjeru direktno povezuje s egzistencijalnom potrebom čovjeka, naime da je vjera odgovor na najdublje čovjekove težnje. Čovjek ju u sebi prepoznaje kao egzistencijalnu potrebu – nešto što mu je gotovo “prirodno”. Jedan dio ispitanika vjeru doživljava kao dužnost, odnosno teret koji im je nametnut, bez osobnog odnosa. Isto tako, 14,5% srednjoškolaca u Zagrebu smatra da vjera nije čovjeku potrebna i da bez nje čovjek ne osjeća nikakav problem. Ovdje su naznake o prisutnosti indiferentnosti u odnosu na vjeru.

Definiciju “Vjera je egzistencijalna potreba koju čovjek u sebi osjeća” više podržavaju žene, a muškarci češće doživljavaju vjeru kao teret koji im je nametnut mimo njihove volje. Muškarci su, također, brojniji među ispitanicima koji izjavljuju da vjera nije potrebna i da ih taj problem uopće ne uznemiruje.

Tablica 82.

Kako bi se odvijali događaji u svijetu da nema nijedne religije

TVRDNJE	M	Ž
Egzistencijalna potreba koju u sebi osjećam	43,7	56,3
To je nešto što osjećam kao dužnost	52,6	47,4
Nešto što mi nije potrebno	60,3	39,7
Problem koji uopće ne osjećam	58,6	41,4

$$\chi^2 = 12,704; df = 3; p < 0,01$$

Ispitanici čiji roditelji posjeduju nižu i srednju naobrazbu gotovo u istim omjerima doživljavaju vjeru kao unutarnju potrebu čovjeka i kao dužnost koja im je nametnuta. Srednjoškolci roditelja s visokom naobrazbom češće podržavaju mišljenje da vjera čovjeku nije potrebna i da se taj problem uopće ne osjeća.

Srednjoškolci “vjernici-praktikanti”, u velikoj većini vjeru doživljavaju kao egzistencijalnu čovjekovu potrebu, a oni koji se izjašnjavaju vjericima, ali ne prakticiraju vjeru, češće vjeru doživljavaju kao dužnost. Distancirani, tj. oni koji su u sumnji ili na putu traženja, najčešće smatraju da vjera nije potrebna i da se tim problemom ne treba opterećivati.

Oni koji idu redovito na nedjeljnu misu najčešće definiraju vjeru kao čovjekovu egzistencijalnu potrebu, ali isto tako jedan veliki postotak njih doživljava vjeru kao teret ili dužnost. Među ispitanicima koji mjesečno pohađaju euharistijsko slavlje 1/3 to čini zbog osjećaj dužnosti u odnosu na vjeru.

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Egzistencijalna potreba koju u sebi osjećam	77,3	58,4	45,6	23,3
To je nešto što osjećam kao dužnost	21,3	34,1	34,7	16,7
Nešto što mi nije potrebno	1,4	3,5	11,6	32,2
Problem koji uopće ne osjećam	0,0	3,9	8,1	27,8

$$\chi^2 = 235,389; df = 9; p < 0,01$$

U dva su prethodna pitanja ispitanici naznačili koje mjesto ima vjera u njihovu životu i kako doživljavaju stvarnost vjere u odnosu na čovjeka. U slijedećem pitanju od ispitanika se tražilo da zauzmu stav o religijama u svijetu općenito i njihovom odnosu (utjecaju) prema važnim svjetskim događajima. Dobili smo slijedeće odgovore:

TVRDNJE	Frekvencije	%
Bolje	58	6,4
Isto kao što je sada	60	6,6
Lošije	364	40,3
Ne znam	411	45,5

Tablica 83.

Razlika u odnosu religija i događaja u svijetu i pohađanje mise, dobivene χ^2

Tablica 84.

Razlike u odnosu religija i događaja u svijetu i prakticiranje vjere

Iz odgovora je razvidno da nešto malo manje od polovice (45,5%) ispitanika o pitanju utjecaja religija na svjetska zbivanja ima neutralan stav, izjasnivši se da o tome nema određeno mišljenje. Da bi povijest imala još negativniji predznak kada ne bi bilo nijedne religije, misli 40,3% zagrebačkih srednjoškolaca. Jedan manji broj ispitanika misli da bi se, u slučaju da nema nijedne religije u svijetu, pozitivnije odvijali događaji u svijetu, a 6,6% misli da to ne bi ništa mijenjalo na stvari. Mogu se uočiti tri stava koja su zauzeli zagrebački srednjoškolci: pozitivan stav u kojem izražavaju mišljenje da religije pozitivno utječu na tijek zbivanja u svijetu; negativan stav – u religijama vide uzrok negativnih događaja koji pogađaju suvremenu povijest jer smatraju da bi bolje išlo da nema nijedne religije; neutralan stav – ne vide nikakve korelacije između važnih događaja i postojanja religija u svijetu.

Tablica 85.
 Poticaji za vjerovanje

TVRDNJE	Nedjeljom	Mjesečno	Ponekad u godini	Nikada
Bolje	3,6	6,3	5,4	18,3

TVRDNJE	Izrazito nevažno	Nevažno	Niti nevažno niti važno	Važno	Izrazito važno
Omogućuje mi kontakt s Bogom	8,1	7,2	22,6	39,7	20,6
Nosi u sebi moralnu vrijednost	5,3	4,8	18,4	48,7	20,2
Kontrolira strasti	13,2	22,2	37,4	18,7	5,9
Daje smisao životu	6,4	7,5	23,9	40,7	19,5
Obećaje život poslije smrti	10,7	12,6	27,0	28,2	18,7
Izgrađuje osobnost	5,1	9,0	23,6	43,8	16,0
Štiti i podupire vrednote duha	4,9	7,4	20,9	44,6	19,7
Pomaže nadvladati životne probleme	5,4	4,6	20,4	43,0	24,8
Ulijeva nadu i povjerenje	4,8	4,0	12,9	40,4	36,0
Uči voljeti sve ljude	4,5	4,5	15,0	39,6	29,5
Drugi motivi	14,8	10,3	39,8	18,3	8,3
Isto kao što je sada		4,7	6,3	9,7	5,4
Lošije		45,9	41,7	38,6	28,0
Ne znam		45,9	45,7	46,3	48,4

$$\chi^2 = 35,660; df = 9; p < 0,01$$

Religija ima pozitivan utjecaj na događaje u svijetu s malim statističkim razlikama, smatraju svi ispitanici koji

idu svake nedjelje na misu, koji idu mjesečno na misu ili oni koji idu ponekad u godini. Religije negativno utječu na događaje u svijetu i povijest bi bila pozitivnija da u svijetu nema nijedne religije, tako misli 18,3% ispitanika koji nikada ne idu na misu. Interesantan je podatak da ovakvo mišljenje dijeli jedan dio adolescenata koji svake nedjelje idu na misu.

TVRDNJE	Vjerujem i prakticiram vjeru	Vjerujem ali ne prakticiram vjeru	Sumnjam	U traženju sam	Distanciran sam
Bolje	4,0	5,8	5,5	6,5	20,7
Isto kao što je sada	5,5	8,0	9,1	7,5	5,7
Lošije	44,1	43,1	36,4	47,3	13,8
Ne znam	46,4	43,1	49,1	38,7	59,8

$$\chi^2 = 56,503; df = 12; p < 0,01$$

Tablica 86.

Faktorska struktura dobivena na varijablama kojima smo mjerili motive vjerovanja

Nešto manje od polovice adolescenata “vjernika – praktikanata”, onih “koji vjeruju, ali ne prakticiraju” smatra da religija ima pozitivan utjecaj na događaje u svijetu i smatraju kada je ne bi bilo, da bi u svijetu bilo sve lošije. Zanimljivo je da među njima ima i onih koji smatraju da bi bilo isto s religijama kao i bez njih, čak da bi bilo bolje bez ijedne religije u svijetu. Jedan znatan dio “distanciranih” (20,7%) adolescenata drži da bi bilo bolje kada ne bi bilo nijedne religije, a najveći broj “ne zna” kako bi se odvijali događaji u svijetu da nema religija.

MOTIVACIJA ZA VJEROVANJE

Već smo naglasili da je motivacija odlučujući čimbenik u razvoju zrele religiozne svijesti kod adolescenata. Ona redovito završava na dva načina: distanciranjem i privremenim odlaskom, ponekad i definitivnim, ili pak integracijom vjere u život, tj. prihvaćanjem vjere kao životne opcije.

Zato smo smatrali važnim otkriti temeljne motive na kojima se temelji religioznost, odnosno vjera adolescenata. Naveli smo nekoliko poticaja koji mogu motivirati čovjekovo vjerničko opredjeljenje. Na pitanje koliko je svaka od navedenih motivacija važna, ispitanici su dali slijedeće odgovore:

Faktorskom analizom dobili smo dvije latentne dimenzije koje nam otkrivaju dva ključna čvorišta u kojima se isprepleću temeljni poticaji za vjerovanje. Prvi faktor

Tablica 87.
 Korelacija dobivenih faktora s
 obzirom na odnos prema
 prakticiranju vjere i pohađanju
 mise, te nekih
 sociodemografskih
 varijabla

ukazuje na vjeru kao važan čimbenik u izgradnji identiteta. Adolescenti u vjeri prepoznaju prostor za traženje odgovora na njihova egzistencijalna pitanja (pitanje smisla života, smrti, života poslije smrti), vjera je izvanredna snaga koja im pomaže u nadvladavanju životnih poteškoća; u vjeri prepoznaju temeljne ljudske vrednote: osobnost, duhovnost, nadu, povjerenje, ljubav, moralnu izgradnju, itd. Dakle, osim što adolescenti u vjeri prepoznaju transcendentnu dimenziju – povezanost s Bogom, nadu u život poslije smrti, vjeru doživljavaju kao važan čimbenik integracije u izgradnji identiteta, tj. ljudske osobnosti. Vjera im je prihvatljiva jer u njoj prepoznaju važne vrednote koje su u službi promoviranja čovjeka kao osobe i njegove socijalizacije u društvu. U tom smislu možemo reći da adolescenti u vjeri otkrivaju put k samoostvarenju.

Drugi faktor ukazuje na negativno doživljavanje vjere. Ona je, zapravo, svojevrsan filter koji kontrolira čovjekovo ponašanje i ne dopušta mu da se ponaša spontano – instinktivno. Vjera je moralni regulator koji strogo bdije nad strastima koje, ako nisu pod kontrolom, mogu ovladati čovjekovim ponašanjem.

TVRDNJE	Vjera u funkciji izgradnje identiteta	“Vjera – moralni regulator”
Ulijeva nadu i povjerenje	,85303	
Pomaže nadvladati životne probleme	,82163	
Štiti i podupire vrednote duha	,79611	
Daje smisao životu	,79265	
Izgrađuje osobnost	,72529	
Omogućuje mi kontakt s Bogom	,71864	
Uči voljeti sve ljude	,69919	
Nosi u sebi moralnu vrijednost	,69524	
Obećaje život poslije smrti	,55030	
Drugi motivi		,79906
Kontrolira strasti		,66168

Uz vjeru, kao važan čimbenik u procesu izgradnje identiteta, češće pristaju žene nego muškarci. Ispitanici čija majka ima nižu naobrazbu manje pristaju uz ovakvu viziju vjere. Oni koji vjeruju i prakticiraju vjeru i redovito odlaze na misu više podržavaju mišljenje kako je vjera u

Tablica 88.

Procijeni u kojoj mjeri si, u dolje navedenim životnim situacijama, osjetio Božju blizinu ili neku posebnu silu?

TVRDNJE	Uopće nisam osjetio	Donekle sam osjetio	Osjetio sam	Jako sam osjetio
U trenucima patnje, bolesti, opasnosti	26,4	32,9	28,2	10,0
U susretu sa smrću roditelja, prijatelja	35,1	24,7	24,9	11,4
U trenucima sreće, radosti, uspjeha	21,5	30,1	30,4	15,0
Pred ljepotom prirode i umjetnosti	36,0	28,3	21,2	11,1
U zvucima glazbe	49,2	23,5	15,8	8,2
U mirnoj savjesti	24,0	29,2	29,3	14,3
Za vrijeme posebnih liturgijskih slavlja	25,3	28,3	27,9	15,2
U trenucima donošenja neke važne životne odluke	29,6	29,9	26,7	11,2
U susretima s osobama koje zrače ljubav i vjernost	24,8	29,2	28,0	15,0
U trenucima radosnog druženja s drugima	33,0	35,3	21,9	6,9
U doživljaju ljubavi	26,0	30,8	27,9	12,7
Ni u jednoj situaciji	33,6	36,1	18,1	6,7

službi promoviranja čovjekove osobnosti. Također isti ispitanici više pristaju uz vjeru kao “moralni regulator”.

Tablica 89.

Faktorska struktura dobivena na varijablama kojima smo mjerili doživljaj Božje blizine

Tablica 89. (nastavak)

VARIJABLE	Vjera u funkciji izgradnje identiteta	“Vjera – moralni regulator”
Dob	,044	,055
Spol	,116**	-,048
Mjesto boravka	-,025	,066
Naobrazba – otac	-,092*	-,020
Naobrazba – majka	-,129**	-,070
Practiciranje vjere	,484**	,136**
Pohađanje mise	,337**	,125**

(**) Korelacija je značajna na razini $p < 0,01$

(*) Korelacija je značajna na razini $p < 0,05$

TRAGOVI TRANSCENDENTNOG U ŽIVOTU ADOLESCENATA

Velika većina ispitanika izražava pozitivan stav prema vjeri pridajući joj važno mjesto u svom životu. U vjeri otkrivaju prostor u kojem mogu pronaći odgovore na temeljna pitanja ljudskoga života. Zanimala su nas životna iskustva, osobito specifične životne situacije u kojima adolescenti na poseban način doživljavaju blizinu Božju – iskustvo susreta s Bogom ili iskustvo s Transcendentnim. Odabrali smo one životne situacije u kojima čovjek doživljava stvarnost života na oba područja: pozitivnom i negativnom, lijepom i ružnom, sretnom i manje sretnom, sigurnom i nesigurnom, itd. To su situacije koje redovito nadilaze uobičajena vanjska očitovanja vjere. Kako reče Berger, takve situacije, iako mogu biti usputne i sporadične, mogu oslikavati temeljne dimenzije “*animus religiosus*”.³⁵⁸

Da bismo ispitanicima pomogli lakše uočiti takve izvanredne životne trenutke, ponudili smo im nekoliko indikatora koji su se odnosili na suočavanje s pojedinim životnim situacijama; iskustva u kojima Božja blizina može biti očitija, iskustva koja su obilježena izvanrednim događajima: smrću, bolešću, ljubavlju, strahom. Pri odabiru indikatora, vodili smo računa da se zahvate dimenzije u kojima doživljavanje religioznog nadilazi službene ili institucionalne oblike religioznosti i crkvenosti.

Na temelju dobivenih odgovora uočili smo da među navedenim životnim situacijama, u kojima adolescenti na intenzivniji način doživljavaju ili osjećaju Božju blizinu, prevladavaju pozitivna iskustva: trenuci sreće, radosti, uspjeha, mirna savjest, liturgijska slavlja, susreti s osobama

Tablica 90.
Korelacija dobivenih faktora s obzirom na prakticiranje vjere i pohađanje mise te nekih sociodemografskih varijabla

koje zrače ljubav i vjernost, doživljaj ljubavi. Drugim riječima, religiozni doživljaj odnosno religiozno iskustvo adolescenti identificiraju s pozitivnim životnim iskustvima u kojima se čovjek ostvaruje kao sretno biće. Tragove Božje blizine manje doživljavaju u situacijama koje su obilježene bolju, patnjom, bolešću, smrću. Također, srednjoškolci ne pokazuju jako razvijen senzibilitet za estetiku kao prostor doživljavanja Božje blizine.

TVRDNJE	Prisutnost u intenzivnim doživljajima lijepoga	Prisutnost u izvanrednim događajima
U zvucima glazbe	0,81161	
Pred ljepotom prirode i umjetnosti	0,78091	
U doživljaju ljubavi	0,68979	0,40858
U trenucima radosnog druženja s drugima	0,67716	0,41636
U susretima s osobama koje zrače ljubav i vjernost	0,65047	0,45884

Tablica 91.
 Procijeni u kojoj mjeri se slažeš s dolje navedenim tvrdnjama

TVRDNJE	Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se ne slažem niti slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
Religiozno iskustvo me je učinilo odgovornijim	7,5	9,6	36,8	33,4	11,5
Religiozno iskustvo mi je bilo pomoć i ohrabrenje u teškim trenucima	6,0	7,1	28,2	40,3	17,0
Religiozno iskustvo mi je otkrilo da imam važnu zadaću u životu	6,4	9,7	38,7	33,4	10,1
Religiozno iskustvo mi je pomoglo u razlučivanju dobra od zla	5,3	6,5	24,4	46,6	15,5
Religiozno iskustvo je u meni izazvalo osjećaj krivnje	12,2	22,8	32,7	23,7	6,6
Religiozno me je iskustvo razočaralo	23,9	33,8	30,4	6,9	2,7
Religiozno iskustvo me sprečava živjeti vlastitu slobodu	25,7	36,0	27,3	6,0	2,9
Religiozno iskustvo mi je učinilo kompliciranijim odnose s osobama koje misle drugačije	22,1	33,7	31,6	7,5	2,8
Religiozno iskustvo nije imalo značajnog utjecaja na moj život	22,1	33,1	27,9	9,4	5,5

U mirnoj savjesti 0,63039 0,45662

TVRDNJE	Prisutnost u intenzivnim doživljajima lijepoga	Prisutnost u izvanrednim događajima
U susretu sa smrću roditelja i prijatelja		0,79812
U trenucima patnje, bolesti, opasnosti		0,76632
U trenucima donošenja neke važne životne odluke	0,48665	0,63507
U trenucima sreće, radosti i uspjeha	0,56716	0,57088
Za vrijeme posebnih liturgijskih slavlja	0,40886	0,55980

Tablica 92.
 Faktorska struktura dobivena na varijablama kojima smo mjerili odnos religioznog iskustva sa životom adolescenata

Faktorskom analizom dobili smo dva faktora koji nas upućuju na dva sklopa životnih iskustava u kojima ispitanici naslućuju prisutnost Transcendentnog, nečeg izvanrednog, što nadilazi okvire ljudskog iskustva. Prvi faktor otkriva intenzivna ushićenja u kojima se čovjek osjeća “iz-

TVRDNJE	Religiozno iskustvo u službi života	Religiozno iskustvo zapreka za samoostvarenje
Religiozno iskustvo mi je otkrilo da imam važnu zadaću u životu	,86875	
Religiozno iskustvo me je učinilo odgovornijim	,84661	
Religiozno iskustvo mi je bilo pomoć i ohrabrenje u teškim trenucima	,84624	
Religiozno iskustvo mi je pomoglo u razlučivanju dobra od zla	,83045	
Religiozno iskustvo nije imalo značajnog utjecaja na moj život	-,54535	
Religiozno iskustvo mi sprečava živjeti vlastitu slobodu		,84219
Religiozno iskustvo mi je učinilo kompliciranijim odnose s osobama koje misle drukčije		,76788
Religiozno me je iskustvo razočaralo		,75898
Religiozno iskustvo je u meni izazvalo osjećaj krivnje	,47827	,49144

bačen” iz uobičajenog. To su trenuci u kojima je čovjek ponesen ili pogođen zvucima glazbe, ushićenjem pred umjetničkim djelom ili ljepotom prirode, iskustvom ljubavi, radosti, ljubavlju koja zrači s lica drugih ljudi.

Drugi faktor ukazuje na trenutke iskustva religioznog u kojima čovjek doživljava tzv. “granična iskustva” koja ga stavljaju pred pitanje smisla. To su iskustva u kojima se izbliza doživi relativnost svega onog što se drži vrijednim,

trajnim, neuništivim. To su, dakle, iskustvo smrti drage osobe, iznenadna bolest, patnja, opasnost, iskustva u kojima čovjek dotiče vlastite granice – iskusi vlastitu nemoć – nemoć drugih, iskustvo samoće. I u takvim trenucima čovjek doživljava jednu izvanrednu snagu koja bježi mjerilima ljudske logike.

s. Valentina Blaženka Mandarić
Interpretacija dobivenih rezultata

VARIJABLE	Prisutnost u intenzivnim doživljajima lijepoga	Prisutnost u izvanrednim događajima
Dob	,031	,018
Spol	,139**	,089**
Mjesto boravka	,023	0,027
Stupanj obrazovanja – otac	-,064	-,124**
Stupanj obrazovanja – majka	-,104**	-,172**
Practiciranje vjere	,250**	,385**
Pohađanje mise	,202**	,355**

(**) Korelacija je značajna na razini $p < 0,01$

(*) Korelacija je značajna na razini $p < 0,05$

Tablica 93.

Korelacija dobivenih faktora s obzirom na odnos prema prakticiranju vjere i pohađanju mise, te prema nekim sociodemografskim varijablama

Žene, u odnosu na muškarce, intenzivnije doživljavaju Božju blizinu u pozitivnim životnim situacijama (lijepim iskustvima). Doživljajna dimenzija u življenju i izražavanju vjere jačeg je intenziteta u žena nego u muškaraca. Ispitanici čija majka posjeduje niži stupanj obrazovanja više pristaju uz ovu opciju religioznog iskustva. Također, i oni koji redovito sudjeluju u euharistijskim slavljenjima i vjeruju i prakticiraju vjeru skloniji su ovakvom religioznom iskustvu.

Također, žene više pristaju uz “iskustvo u izvanrednim događajima” nego muškarci. Adolescenti čiji roditelji imaju nižu naobrazbu pristaju uz ovaj vid doživljavanja religioznog iskustva. To isto vrijedi za one koji redovito idu na nedjeljnu misu, i vjeruju i prakticiraju svoju vjeru.

Možemo zaključiti da adolescenti u pozitivnim životnim iskustvima, u kojima prevladavaju osjećaji ljubavi, radosti, mira, vjernosti, najsnažnije doživljavaju Božju blizinu. To je povezano s pozitivnom životnom dinamikom koja prati ovu životnu dob. Oni još uvijek nisu u stanju zahvatiti život u njegovoj cjelovitosti i slojevitost životne zbilje koja je ponekad suprotna od očekivanog i priželjkivanoga.

Većina adolescenata izjasnila se da, u ovoj ili onoj životnoj situaciji, doživljava iskustvo Božje blizine. Religiozna iskustva najčešće identificiraju s pozitivnim iskustvima, u kojima su doživjeli trenutke sreće, radosti, ljepote, ljubavi. Polazeći od te činjenice, ispitali smo kakav je odnos doživljenog iskustva s njihovim sadašnjim životom. U kojoj mjeri, i u kojim su oblicima prepoznatljivi tragovi Transcendentnog u njihovom konkretnom sučeljavanju sa životom. U nizu ponuđenih indikatora nalazi se širok raspon – od pozitivnog do negativnog.

Faktorska analiza upućuje na dva tipična stava adolescenata u vrednovanju doživljenog religioznog iskustva. Prvi faktor razotkriva pozitivnu dimenziju koja religiozno iskustvo vrednuje kao veoma važan čimbenik u izgradnji čovjekovog identiteta i njegovog samoostvarenja. Kroz religiozno iskustvo čovjek shvaća svoju zadaću i odgovornost u svijetu, u njemu pronalazi potporu u teškim životnim situacijama. Religiozno iskustvo ima pozitivan utjecaj na život u cjelini, ujedno je čimbenik integracije ljudske osobnosti.

Drugi, faktor ukazuje da postoji među adolescentima mišljenje da religiozno iskustvo ostavlja negativne posljedice na čovjekov unutarnji život. Religija ili religiozno iskustvo ograničuje ili sprječava čovjekovu slobodu, otežava njegove međuljudske odnose, izaziva osjećaj krivnje i frustracije. Religiozno iskustvo se kvalificira kao zapreka na putu čovjekovog samoostvarenja.

TVRDNJE	Veoma bliz	Bliz	Dalek	Veoma dalek	Ne znam
New Age	1,7	3,3	14,9	45,9	32,6
Hare Krišna	1,3	5,6	18,7	54,6	18,4
Baha'i	0,8	1,3	14,0	53,9	28,5
Djeca Božja	4,5	7,1	14,2	42,7	29,4
Sai Baba	1,1	2,4	14,6	53,5	26,9
Jehovini svjedoci	1,8	4,5	16,2	57,4	18,5
Scientology	1,0	1,4	12,5	53,3	30,1
Crkva ujedinjenja	3,0	4,2	11,9	49,3	29,4
Dark - pokret	1,5	3,3	14,0	54,8	24,6
Skin heads	2,8	7,7	15,6	55,6	16,5
Punker	4,9	13,4	15,6	49,4	15,0
Transcendentalna meditacija	2,4	5,5	14,8	46,8	27,2
Druge	3,5	2,2	6,3	23,0	25,1

Tablica 94.
 Odnos prema religioznim
 pokretima

VARIJABLE	Religiozno iskustvo u službi života	Religiozno iskustvo zapreka za samoostvarenje
Stupanj obrazovanja - otac	-,100**	,040
Stupanj obrazovanja - majka	-,163**	,020
Practiciranje vjere	,533**	-,105**
Pohađanje mise	,441**	-,072*

(**) Korelacija je značajna na razini $p < 0,01$

(*) Korelacija je značajna na razini $p < 0,05$

Da je religiozno iskustvo pozitivan čimbenik u izgradnji osobnosti, smatraju ispitanici čiji roditelji imaju niži stupanj obrazovanja, bilo da riječ o ocu ili majci. Srednjoškolci "vjernici-praktikanti" više pristaju uz mišljenje da religiozno iskustvo ima pozitivan utjecaj na čovjekov života. To isto vrijedi i za one ispitanike koji redovito sudjeluju na euharistijskim slavljinama. Adolscenti koji su distancirani prema vjeri, više pristaju uz opciju da je religiozno iskustvo zapreka na putu čovjekovog samoostvarenja.

ODNOS ADOLESCENATA PREMA NOVIM RELIGIJSKIM POKRETIMA

U naše se vrijeme jako puno govori i piše o sve većem širenju već postojećih religioznih pokreta³⁵⁹ i stalnom rađanju novih različite provenijencije. Hrvatska je, u zadnjih nekoliko godina, postala privlačnom destinacijom različitih religioznih skupina. Je li riječ o nečem novom?

Promjena društveno političkog sustava, a time i veća otvorenost prema drugim zemljama, napose zapadnim, otvorila je put mnogim religioznim grupacijama. U ratno i poslijeratno vrijeme otvorio se put za "uvoz" suvremenih "religioznih ponuda". Općenito se može reći "nesigurnost, strah, tjeskoba modernog čovjeka, pojačana usred brzih društvenih promjena, kriza vrednota u fragmentarnom i pluralističkom svijetu i kriza obitelji, stvara plodno tlo za nove religiozne pokrete. Praznina i samoća u suvremenom društvu doprinose porastu raspoloživosti za traženja uvijek novih rješenja."³⁶⁰ Smatra se da je danas, u različitim religioznim pokretima u Europi, uključeno oko 2 milijuna ljudi, što u odnosu na cjelokupni broj stanovništva (337 milijuna), čini 0,6%.³⁶¹

Novi religiozni pokreti svojevrsan su pokazatelj širenja nepovjerenja prema klasičnim i tradicionalnim religijama, ukazuju na fleksibilnost religioznog iskustva³⁶² i potvrđuju kako postoje religiozne potrebe koje ne zadovoljavaju službene religiozne ustanove.³⁶³ Novi religiozni pokreti svojevrsan su znak religiozne vitalnosti na kraju ovog stoljeća.³⁶⁴ Među mladima danas je najrašireniji pokret New Age.³⁶⁵ Zašto je New Age popularan i prihvatljiv mladima? U modernom društvu koje je u sebi fragmentarno, konfliktno i kompleksno, New Age različitim putovima (meditacijom, mističnim iskustvima, ezoteričnim otkrićima i mitološkim znanjima) nudi nove oblike osobne duhovnosti. Takva duhovnost rađa mir, pomirenje, otvorenost i usmjerenost onkraj naših granica; nudi cjelovitu viziju stvarnosti, osobnu ljubav otvara transcendenciji, intuicija i emocije imaju svoju vrijednost, individualni mikrokozmos utapa se u univerzalni makrokozmos, stvara se topla atmosfera koja privlači.³⁶⁶ Ovakav stil duhovnosti psihološke je naravi i odgovara na duboke čovjekove potrebe, napose one koje osjećaju mladi. Novi religiozni pokreti otvaraju prostor za življenje religioznosti i duhovnosti općenito, jer se temelji na subjektivizmu.

U zadnjih se nekoliko godina u Hrvatskoj dogodio nagli prodor različitih religioznih pokreta iz najudaljenijih dijelova svijeta. Stoga se i u pastoralnim krugovima pokušava tražiti put kako se suočiti s novim izazovima koji

predstavljaju novi religiozni pokreti. S tim ciljem održan je i jedan znanstveni simpozij u Zagrebu.³⁶⁷ U Hrvatskoj se sve više može vidjeti nove literature, različitih glazbenih ponuda koje reklamiraju i nude duhovne sadržaje pojedinih religioznih pokreta, naputke raznih gurua, itd.

Željeli smo ispitati kakva je situacija s našim adolescentima, te koliko oni poznaju novije religiozne pokrete. U anketi smo naveli one za koje smo smatrali da su poznatiji u Hrvatskoj. Unutar ponuđene ljestvice uključili smo nekoliko pokreta mladih koji imaju samo neke elemente (ritualne obrede, znakove, ponašanja) koji su zajednički religioznim pokretima. Od ispitanika smo tražili da procijene svoj odnos prema navedenim religioznim pokretima i zauzmu stav prema svakom od njih.

Na prvi pogled možemo uočiti da jedan dio srednjoškolaca, iako mali postotak, ima blizak ili veoma blizak odnos s navedenim religioznim pokretima. Nema nijedna navedena religiozna skupina koja bi bila potpuno nepoznata. To je znak da različiti religiozni pokreti polako "osvajaju prostor" i među zagrebačkim srednjoškolcima. U ovom pitanju ispitanici su imali mogućnost navesti religiozne pokrete i pokrete mladih koji ovdje nisu navedeni. Tako smo saznali cijeli niz pokreta mladih koji su za njih više od toga.³⁶⁸ Indikativan je podatak da je najveći broj ispitanika koji su naveli sotonističku sektu.

S obzirom da je riječ o strogo određenoj populaciji već sada možemo ustvrditi da religijski pokreti u Hrvatskoj nailaze na određeno prihvaćanje. Među njima posebno mjesto zauzimaju tzv. "pokreti mladih" za koje se ne može reći da su u cijelosti religiozni (*Skin heads, Punkeri, Dark pokreti*). Riječ je o pokretima koji izražavaju bunt mladih ljudi koji ne vide pozitivnu perspektivu u konkretnom društvu, nego je projiciraju u neki drugi svijet, posebno svijet poslije smrti. Ovi pokreti upravo okupljaju predadolescente i adolescente. U gradu Zagrebu posebno je poznat "dark pokret".³⁶⁹ U ovim pokretima više je riječ o kulturnim oblicima nego o religijskim pokretima. Neka vrsta kontra-kulture koju mladi izražavaju stilom oblačenja, specifičnim simbolima koje nose, tetoviranim znakovima na tijelu, glazbenim trendovima koje slušaju itd.

Od navedenih religijskih pokreta, najbliskiji zagrebačkim adolescentima su Djeca Božja i Crkva ujedinjenja. Iz dobivenih frekvencija je vidljivo da svaki deseti ispitanik izjavljuje da s religioznim pokretom Djeca božja ima blizak odnos. Nešto manje (7,2%) srednjoškolaca dobro poznaje religiozni pokret Crkva ujedinjenja. Zbog čega su ova dva religijska pokreta najbliža nismo ispitali u ovom istraživanju.